

УДК 316.334.3 (477)

СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ: ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Гугнін Едуард Анатолійович – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Запорізького національного університету

У статті аналізуються особливості політики та політичного процесу в новітній історії України, зокрема періоду після подій «помаранчевої революції». Акцентується увага на специфіці дії політичних закономірностей та принципів в умовах надмірної політизованості суспільного життя, на суб'єктивних та об'єктивних чинниках цієї політизованості. Підкреслюється, що саме за таких умов сутнісні характеристики або закономірності політики – корпоративність, тенденційність, елітарність, змістовна двоїстість, ірраціональність, аморалізм, негуманність, деперсоналізованість та інші її риси набувають надзвичайно негативного сенсу, перетворюючи політичний процес на досить жорстку гру та технологію з очевидно непередбачуваними наслідками та відчуттям катастрофічності.

Ключові слова: політика, політичний процес, політичні закономірності, соціальні механізми, політична еволюція та революція, ідеологія, держава, громадянське суспільство.

В статье анализируются особенности политики и политического процесса в новейшей истории Украины, в частности периода после событий «оранжевой революции». Акцентируется внимание на специфике действия политических закономерностей и принципов в условиях повышенной политизации общественной жизни, на субъективных и объективных факторах такой политизации. Подчеркивается, что именно в таких условиях существенные характеристики или закономерности политики – корпоративность, тенденциозность, элитарность, смысловая двойственность, иррациональность, аморальность, деперсонализованность, дегуманизированность и другие ее черты обретают весьма негативное выражение, превращая политический процесс в жесткую игру, технологию с очевидно непредсказуемыми последствиями и ощущением катастрофичности.

Ключевые слова: политика, политический процесс, политические закономерности, социальные механизмы, политическая эволюция и революция, идеология, государство, гражданское общество.

The peculiarities of policy and political process in the contemporary Ukrainian state, particularly in the period after the events of the «orange revolution» are analyzed in the article. Attention is accentuated on action specificity of political regularities in the conditions of excessive politicization of social life, subjective and objective factors of this politicization. In a certain sense, political practice of the Ukrainian «revolutionary evolution» the essence of which is the formation of a new type of the national society and state, is a peculiar laboratory for checking of already known and testing of new political technologies. It is also a unique laboratory for sociological monitoring of mechanisms of party-political space formation in Ukraine under the conditions of transitive state of the society. Properly speaking, the originality of the political situation in Ukraine is not strange in itself, since it concerns every state with its unique historical, civilizing, social and political characteristics. But speaking about the political world of the Ukrainian sort of the society, from the side of observers we, first of all, come across with evident absence of understanding of logic of events which have been taking place since the beginning of the process of political transformations in the country during all years of its sovereignty. Under these conditions principal qualities and regularities of policy, such as: corporatism, tendentiousness, elitism, inhumanity, depersonalization and other its features are acquiring accentuated negative sense, transforming political process into a tough game and technology with obviously unexpected consequences and the feeling of catastrophe. In the article attention is accentuated on the contemporary Ukrainian society, where peculiarities and principles of the policy are chiefly manifested in their negative perspective. This is a natural phenomenon taking into consideration young age of the Ukrainian state system and embryonic state of the national democracy. Understanding of the essence of political negativities must contribute to the formation of sensible and critical view of scientific workers and citizens concerning superficial ideological illusions which are being spread in the state by political groups and politicians who want to obtain prompt social dividends from the proclaimed state independence. The Ukrainian way to real democracy and civilized or social-legal society will really take a prolonged historical period of time.

Keyword: politic, political process, social mechanisms, political evolution and revolution, ideology, state, civil society.

Політичне життя в Україні надає багато інформації щодо розуміння і тлумачення механізмів дії природних закономірностей, властивостей політики, характеру їхнього впливу на різні сфери соціального буття. Сприятливі умови для зацікавленого наукового споглядання за політичним світом утворюються через виразну політизованість українського суспільства внаслідок трансформаційних процесів, які тривають в країні з кінця 80-х років ХХ століття. В певному сенсі політична практика української «революційної еволюції», змістом якої є утворення нового типу суспільства та національної держави, є своєрідною лабораторією для перевірки вже відомих та випробування нових політичних технологій. Є вона й унікальною лабораторією соціологічного моніторингу механізмів формування партійно-політичного простору України в умовах транзитивного стану суспільства.

Власне, унікальність політичної ситуації в Україні сама по собі не є дивною, оскільки вона стосується кожної держави з неповторністю її історичних, цивілізаційних та соціально-політичних характеристик. Але говорячи про політичний світ українського гатунку, ми стикаємося, в першу чергу, з очевидною відсутністю розуміння споглядачами логіки подій, які відбувались і відбуваються з початком процесу політичних перетворень в країні протягом усіх років її державної незалежності.

Метою цієї статті є висвітлення закономірного в політичних реаліях української держави (всупереч уяві про її унікальний політичний світ). Утім, і проблема визначення закономірностей політики на сьогодні залишається найбільш складною і дискусійною в політичній науці [1, с. 12].

Найбільш виразним проявом політичної суперечливості на теренах України є *тривалий термін існування держави за відсутності сталого та відповідального суб'єкта державної влади*. Про незавершеність і неврегульованість діяльності головних владних інституцій, власне, самої повноцінної держави свідчать і заклики провідних представників політичних партій країни щодо реформування її конституційних засад, і довготривала політична криза в державі, неадекватні дії її інститутів та окремих державних керівників. Особливо виразно така *неадекватність* проявилась після подій «помаранчевої революції» 2004 року, яка, на думку багатьох її учасників, стала кроком до демократизації політичного життя в державі.

Зовнішнім проявом « нової » якості політики, себто новим виявом політичного абсурду, стала у згаданий період її персоналізація як вищій ступінь суб'єктивізму, про який свідчить перетворення політичних стосунків на вищому щаблі державної влади у безперервну міжгрупову та міжособистісну суперечку. Політична боротьба переросла в технологію взаємних образ, викриттів та звинувачень не тільки між представниками владних груп та опозиції, але і всередині політичних коаліцій, зокрема в середині колишньої демократичної коаліції у складі БЮТ та НУ-НС.

Ситуація сварки доповнювалась й доповнюється до сьогодні практикою постійних зрад та змін політичних орієнтацій з боку багатьох відомих політиків, а також всередині впливових партій. Така практика, у свою чергу, доповнюється *неспроможністю досягати політичних компромісів* між партіями, в українському парламенті, між представниками всіх державних інституцій, яка стала, за оцінками окремих науковців, характерною рисою саме української політики [2, с. 151].

Протягом 2007 – 2008 років чергова політична криза в країні стала доконаним фактом, перетворившись у своєрідний владний колапс. За рік існування Верховної Ради після позачергових виборів вересня 2007 року цей законодавчий орган не запрацював на повну силу, а коаліція його депутатської більшості розпалась. Уряд діяв в умовах відсутності законодавчої підтримки і неприйняття своєї політики з боку Президента та його адміністрації. Отже, склалась ситуація необхідності проведення нових парламентських виборів, про що й було оголошено в указі Президента В. Ющенка в жовтні 2008 року. Але всупереч всім реаліям головні парламентські фракції саботували проведення позачергових виборів, які є найбільш природним виходом з будь-якої політичної кризи, але тільки не в Україні.

Політична *війна, факт якої визнають і офіційні представники* української влади, врешті-решт повністю охопила верхній, владний простір в республіці. Позитивом є те, що вона обмежувалася головними державними інституціями. Абсолютна більшість громадян виступала у ній в якості статистів та спостерігачів, яким тільки й залишається що дивуватись разом і з усім світом українським політичним дивам. Таким чином, основною рисою політичного життя України часів президентства Віктора Ющенка стало реальне *безвладдя або анархія*, головними соціальними наслідками яких було поглиблення загальної соціально-економічної кризи в суспільстві, найбільший рівень інфляції в Європі та зростання відчуття катастрофічності та непередбачуваності наслідків такого некерованого стану держави і всього соціуму.

Головними об'єктивними складовими цього соціально-політичного вакууму є: *незавершеність процесу формування української нації, відсутність зрілого громадянського суспільства та його ідеологічний розкол, недовершеність (адміністративно-політична і юридична) всіх інститутів держави на центральному і регіональному рівнях, відсутність цілісної системи власності і економічних відносин, деградація соціальних інститутів і стосунків, соціальна і правова незахищеність переважної*

Розділ 2. Соціологічні дослідження сучасного суспільства

більшості громадян в країні та за її кордонами, наявність глибокої кризи всіх сфер матеріального і духовного існування і ін.

Всі ці складові і дають вагомий підстави дослідникам говорити про цілковите «зникнення єдиного соціального простору» в Україні як яскравому прикладі посттоталітарного суспільства і держави [3, с. 189].

До цього додається важливий чинник, який впливає на особливості політичної культури соціуму, – відсутність сталої та виразної *традиції* державності, державотворення [4, с. 36] протягом 700 років вітчизняної історії. Саме цей чинник уособлює здатність суспільства, народу творити власну історію, демонструє потенціал *організаційних* здібностей народу та його провідників, спроможності до колективної дії, солідарності та консолідації.

Організаційна спроможність суспільства є головним ресурсом розвитку сучасних державно-політичних систем, яскравим виявом якого є високі стандарти життя у багатьох державах світу, позбавлених великих природних, економічних та військово-стратегічних ресурсів. Інакше і бути не може у сучасному інформаційному, тобто інтелектуалізованому співтоваристві громадян і громадсько-політичних стосунків.

Українське політичне життя, таким чином, являє собою своєрідну *компенсацію і, разом з тим, є виразною ілюстрацією* того вакууму інституцій, відносин, норм та цінностей, які мають відповідати реальному суспільству та реальній суспільній організації, уособленням якої є держава. Політика в країні підміняє та заміщає собою всі утворюючі суспільні чинники, які постають в образах і формах суто ідеологізованих, тобто містифікованих та міфологізованих. Сутність такої духовності – відображення уявного та бажаного, а не дійсно існуючого. Цікаво, що в продукуванні політичних фантомів зацікавлені всі шари та прошарки української спільноти: і політична еліта, і більшість громадян, схильних до самообману за умов, коли соціальна стабільність та задоволення головних життєвих потреб постають далекою і майже недосяжною перспективою. *Коли соціальна криза триває більше ніж десятиліття, вона стає своєрідною нормою або невід'ємною частиною громадського та особистісного буття.*

Отже, по-перше, модель політичного буття України відповідає державі-суспільству, які потерпають *глибоку кризу*, де політика компенсує собою розірвані соціальні зв'язки та стосунки. Історичними формами існування таких спільнот є держава та суспільства перехідного (транзитивного) типу. Особливістю українського «соціального транзиту» є його *всеохопність*, яка набула вигляду трансформації всіх ланок та елементів суспільства від економіки (з необхідністю докорінної зміни її базових відносин власності) до культури і глибинних шарів громадської свідомості, включаючи принципи духовності і моральності.

Другим унікальним явищем українського переходу був (до останнього часу) його *мирний* характер всупереч докорінності соціально-політичних трансформацій. Довгий час залишалися невизначеними чіткі межі відносин з «північним сусідом». На верхніх щаблях влади замовчувався латентний конфлікт між нашими державами та домінанта Росії над Україною майже в усіх питаннях розвитку нашої країни. Все це призвело до формування міфу про «дружню Росію» та «братські народи».

Третьою важливою характерною рисою української трансформації є її *безсистемність*, хаотичність і, відповідно, неорганізованість. Їхнім підґрунтям виступають, з одного боку, неготовність національної еліти до здійснення соціально-історичного переходу у напрямку демократії та соціального суспільства європейського зразка (про який весь час йде мова в українському офіційно-ідеологічному просторі), а з іншого – глобальна соціально-економічна дезінтеграція та кризовий стан провідних суспільних інституцій та норм. Все це супроводжується загальною *неузгодженістю та кон'юнктурністю* в діяльності не тільки політичних але й соціальних акторів (індивідів та угруповань), адже *кон'юнктурність* – саме той принцип, який відповідає обставинам і умовам домінування суто політичних та ідеологічних засад у суспільному житті в сучасній Україні, зумовлених імперативом соціального виживання.

Природним проявом і доповненням кон'юнктурності є *тенденційність*, яка являє собою таку ж характерну рису або *закономірність* політики. Її складові – обмеженість, вузька спрямованість, необ'єктивність, односторонність та необґрунтованість політичної дії та поведінки.

Прикладів тенденційності в українському політичному процесі можна навести безліч. Але найбільш яскраво вона себе проявляє в односторонності, безкомпромісності і надмірній жорсткості взаємних політичних оцінок представниками партій, представлених у Верховній Раді, а також партій-претендентів на крісла у ній стосовно як своїх політичних конкурентів, так і союзників.

Обмеженість політичної дії та програмної стратегії партій, які відносять себе до влади або до опозиції, зумовлюється і тісно поєднується з акцентованим *суб'єктивізмом*, який також є характерною закономірністю суспільно-політичного буття. Він полягає в обмеженості кола впливових політичних акторів, учасників політичних змагань і ще більшою мірою у кількісній обмеженості носіїв політичної та державної влади, які б не були зорієнтовані на першочергове задоволення своїх владних потреб та амбіцій.

Кон'юнктурності, тенденційності, суб'єктивізму аж ніяк не суперечать *популізм і меркантильність*, які також є яскравою і характерною прикметою всіх управлінських дій та рішень, що приймаються керівниками та керівними державно-політичними установами в центрі та окремих регіонах. Вони тільки підтверджують факт відсутності чітких і принципових ідеологічних позицій у провідників партій всупереч заповнення електорату в їхньому існуванні [5, с. 80].

Обмеженість кола визначних політичних акторів віддзеркалює закон *політичного елітаризму*, теоретично обґрунтований італійськими науковцями Г. Москою і В. Парето наприкінці 19 століття. Але в українському варіанті політики дію даного закону не можна прослідкувати в чіткому його вигляді, оскільки *цілісна державницька еліта* в епоху історичного переходу або глобального роздержавлення і жорсткої боротьби за владу і власність не може існувати у своєму класичному вигляді за кількома причинами, у першу чергу, внаслідок відсутності консолідованого суспільства, яке може бути представлено *єдиною* пануючою верхівкою.

На *відсутність* повноцінної еліти вказує багато українських і зарубіжних експертів [6, 7]. Українська урядність ще з середини 90-х років була представлена колом конкуруючих угруповань, які склали клани та групи державних, обласних і місцевих адміністрацій, силових інституцій та впливових промислово-фінансових корпорацій, утворених не завжди законними умовами процесів розподілу колишнього народного майна.

Ще однією особливістю української державно-політичної дійсності є відкритий, інституційно оформлений характер неправочинності, втіленням якого є пряма реалізація принципу *подвійних стандартів* у законодавстві та правозастосуванні щодо простих громадян і щодо держслужбовців, офіційних політичних осіб.

Цей принцип, який укріпився в країні ще за часів В. Януковича та інших регіоналів, діє через систему так званих привілеїв та преференцій, створених в країні для політичної та адміністративної верхівки всіх рівнів. Первинним матеріальним показником системи на рівні нижчих соціальних щаблів суспільства виступає нерівність в оплаті праці, а на рівні верхівки – комплекс адміністративно-правових засобів захисту чиновницького імунітету, політичним виразом яких виступає повне чи часткове нехтування суспільної думки. Навіть прийняття (у першому наближенні) Закону про люстрацію не вирішує цього питання щодо певного шару можновладців.

Виразно неправовий характер української політики – природний наслідок *кримінального* характеру поведінки впливових політичних угруповань та їхніх лідерів, зумовленої природою хижацького роздержавлення та приватизації загальнонародного майна протягом всіх років молоді української державності. Факт здійснення кримінальної революції в колишніх радянських республіках і нелегального змісту фундаментальних соціально-економічних перетворень, зокрема в Україні, визнано як очевидний і принциповий з точки зору його впливу на всі ланки суспільно-політичного життя. Політика цього періоду переходу – не тільки технологія нехтування закону, але й технологія прикриття та фальсифікації присутності криміналу як принципу політичної дії, поведінки та функціонування політичних інституцій. Організаційний, ідейний і ідеологічний центр політичного рішення і дії представляло, як ми знаємо, обмежене партійно-політичне угруповання, складовим елементом якого був його лідер.

Головним наслідком групового характеру подібного роду дій стала їхня кінцева непевність і *безвідповідальність*. Окрема політична особа не відповідала за часів правління Януковича за безпосередні результати діяльності партії, певної групи носіїв влади.

На превеликий жаль, ми бачимо, що цей стереотип зберігається й сьогодні. Адже за цих умов завжди існує можливість перекласти відповідальність на інших, а ще простіше на своїх політичних опонентів чи супротивників, які мають бути присутні завжди. Наявність політичного контрагента або *ворога* є також закономірною ознакою і властивістю політики перехідного періоду. За цих умов перед кожною політичною групою стоїть подвійне завдання: утвердити чи примусити прийняти решту груп та громадян власну систему цінностей і водночас нейтралізувати свого реального ворога-суперника (при необхідності створивши такого суперника штучно).

Можна припустити, що попри змагання українських політичних партій за політичні реформи у галузі розподілу влади або вдосконалення виборчої системи, український парламент з його більшістю (незалежно від її ідеологічного кольору) ще надовго залишиться інструментом відвертого захисту інтересів певних елітних угруповань або громадської меншості всупереч громадській більшості. Цьому, певною мірою, сприяє соціальна неструктурованість партійного простору країни.

Моральна відповідальність (чи безвідповідальність) або моральність в суспільно-політичній сфері обмежується і зумовлюється *складним механізмом зв'язків і стосунків*, концентрований вираз яких віддзеркалює той чи інший державно-політичний режим. Адже навіть за умов сталої демократії політична поведінка громадян і політиків через свої корпоративні властивості не відповідає вимогам того самого

Розділ 2. Соціологічні дослідження сучасного суспільства

імперативу моральності, який свого часу популяризував Кант як універсальний етичний принцип («Вчиняй так, щоб твоя поведінка могла стати загальним моральним законом!»). На жаль, більшість політичної людності в різних країнах світу продовжує жити ілюзією можливості і реальності домінування чесної політики і політиків, не зважаючи на історичний досвід політики та на аргументований наукою закон і принцип політичного макіавеллізму.

Поряд з моральною недосконалістю політичної діяльності проявляється інша її закономірна властивість – *іраціональність*, яка виявляє себе через домінування інтуїтивно-емоційної складової свідомості людини і людських спільнот над раціональною. Домінанта політики – відносини влади чи панування-підкорення з властивою ним перевагою вольових чинників над інтелектуальними. Розум, всупереч міркуванням і уявленням політичних мрійників та теоретиків, починаючи з Платона і закінчуючи ідейними прихильниками і свідками сучасної демократії, майже ніколи не відігравав визначальної ролі у здійсненні державно-політичного панування та політичному управлінні. Це ілюструється історично доведеним фактом, який вказує, що розумна людина на чолі держави чи на троні була досить рідким явищем. Підтвердження закону знаходимо на кожному кроці і в сьогоденній політичній дійсності багатьох країн світу.

Парадоксально, але саме на *цілеспрямованість* (себто раціональність) і помірну усвідомленість політичної поведінки багато сучасних науковців вказують як на особливу властивість політики. Але при цьому не завжди враховується те, що зовнішні ознаки прозорої та обґрунтованої *програми* політичних дій або публічно проголошених намірів і цілей обертаються чистою ідеологією внаслідок неможливості їхньої чіткої і повної реалізації. Природа самої ідеології полягає в представленні і захисті суспільно-групових інтересів, в тому числі на рівні загальнодержавної політичної доктрини. Крім того, офіційно і відкрито запропонована суспільству програма часто-густо не висвітлює глибинні шари дійсної мотивації, дійсних цілей провідних її носіїв, безпосередньою метою яких є владне домінування.

Домінування іраціонального принципу в політиці забезпечується ще й тим, що політичний процес завжди виступає сумою дій різновекторних сил, течій, партійних і групових впливів з явними ознаками непередбачуваності і непрогнозованості всіх політичних дій. Інакше ми б не побачили такого начеб - то незрозумілого краху Радянського Союзу, який мав всі властивості жорстко цілеспрямованої, програмованої, могутньої і стійкої політичної системи в умовах відсутності прямого силового тиску на неї.

До згаданих вище об'єктивних закономірностей політики необхідно додати *змістовну двоїстість* політичної поведінки та всього політичного процесу в межах національної держави та на міжсистемному рівні, яка визначає загальну суперечливість політичного світу та всіх його елементів. Ця двоїстість породжується кількома чинниками: по-перше, одночасним спрямуванням різних політичних акторів на завоювання або утримання влади; по-друге, необхідністю декларувати свої наміри і одночасно приховувати їх; по - третє, намаганнями згуртувати, консолідувати громадян певної орієнтації та дистанціюватися від сил суперників або розділяти спільноту на «своїх» і «чужих». Будь-яка політична організована група, партія зацікавлена в змінах, коли вона є опозицією, більше, ніж коли вона стає правлячою. Тому правляча партія, як правило, не може бути послідовною прихильницею політичних реформ певного типу, побоюючись послабити свої позиції в ході можливих змін, дати суперникам посилити свій авторитет. Це робить стратегію кожної впливової партії обмеженою, а тактику – непослідовною через дію принципу «подвійного стандарту», властивого політиці всіх акторів.

Двоїстість політики характеризується суперечністю її наслідків, які по суті є знаменником діяльності багатьох учасників з різним спрямуванням своїх стратегічних і тактичних дій. Таким чином, з одного боку, політичний механізм вирішення проблем часто буває *неефективним*, а, з іншого – політична практика часто утворює *штучні* проблеми, які природно можуть виникати так само, як виникає політична опозиція та протидія певному владному впливу.

Елементи такої політичної технології загострення стосунків з зовнішніми партнерами для вирішення питання укріплення владних позицій всередині держави ми бачимо в практичній політиці багатьох держав на просторах СНД, в тому числі на прикладі офіційної політики Грузії, України, країн Прибалтики стосовно Росії, як і самої Росії щодо своїх країн-сусідів.

Політика створює феномен деперсоналізації, відчуження від потреб індивіда, який в цій сфері може функціонувати в якості абстрактного виборця – носія електорального голосу, члена політичної корпорації, угруповання або спільноти і, нарешті, патріота – державника, складової (маси) народу, який належить державі як *ідеологічно сконструйованому загалу*. Індивід з усіма його потребами та особистісними якостями не може і не є кінцевою метою політичної технології, його інтереси можуть бути задоволені тільки як корпоративні чи громадські, тобто через механізм законодавства та права. Закон і право утворюють умови для однакового або узагальненого (рівного) існування людини, тим самим окреслюючи межі прояву

індивідуального. І, навпаки, в якості людини і громадянина індивід частіше представлений в політичній ідеології і технології суто як *об'єкт* повсякчасного маніпулювання і спекуляцій, як певний фантом.

Можна було б продовжити, але обмежений обсяг статті не дозволяє розширити та поглибити її теоретичний зміст. Усіх наведених прикладів характерних рис політики достатньо, щоб створити уявлення про природні її властивості і суттєві складові, зокрема в їхньому українському варіанті. Треба лише зауважити, що окреслені закономірності можуть виявлятися з більшим або меншим ступенем очевидності та імперативності. Остання знаходиться в прямій залежності від ступеню домінування політики в суспільному житті громадян, країни, тобто від рівня загальної політизованості суспільства, яка, у свою чергу, залежить від соціальної зрілості та стабільності всієї системи суспільних відносин.

Отже, завданням нашого теоретичного аналізу було визначення головних особливостей політики молодій українській державі в контексті дії політичних закономірностей. Враховуючи дискусійний характер самого питання щодо природи цих закономірностей, їхньої типології, та механізму їхнього суперечливого впливу на реальний політичний процес, ми не мали наміру поглибити теоретичні аспекти цієї фундаментальної політологічної проблеми, а лише акцентували увагу на специфічно політичному характері сучасного українського суспільства, де особливості і принципи політики проявляються в найбільш виразному вигляді, власне, в їхньому переважно *негативному* ракурсі, що є досить *природним* явищем, враховуючи молодий вік української державності і зародковий стан національної демократії. Сьогодні в політичній дійсності українського гатунку ми можемо бачити весь спектр політичних технологій від часів Давнього Риму та Середньовіччя до найсучаснішого мистецтва тонкого впливу на свідомість та підсвідомість «громадянина» з метою залишити його якнайдалі пасивною маріонеткою впливових груп та осіб.

Розуміння природи політичних негативів повинно сприяти формуванню тверезого та критичного погляду науковців та громадян щодо ідеологічних ілюзій, які поширюються в суспільстві політичними угрупованнями та окремими політиками стосовно можливостей отримання швидких соціальних дивідендів від проголошеної державної незалежності. Український шлях до реальної демократії, цивілізованого суспільства та соціально-правової держави, безумовно, буде тривалим та надзвичайно складним.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Світа Г. Закони політики / Г. Світа // Політичний процес в Україні: стан і перспективи розвитку. Збірник наукових праць. – Львів, ПАІС, 1998. 2. Наумкіна С. М. Стан та перспективи розвитку партійно-політичної сфери в Україні/ С. М. Наумкіна // Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Научный журнал. Т. 17 (56). Политические науки. – Симферополь. 2004. – № 2. – С.170-178. 3. Мелков Ю. Постсоветское общество: новое Средневековье / Ю. Мелков // Социология: теория, методы, маркетинг.– 2008. – № 3. – С. 183 – 193. 4. Шульга Н. А. Этапы становления политической элиты в Украине в годы независимости / Н. А. Шульга // Социология: теория, методы, маркетинг. – Х. : 2006. – № 4. – С. 24 – 37. 5. Зоткин А. Принятие решений в парламенте Украины или Доктор Джекилл и мистер Хайд украинского парламентаризма / А. Зоткин // Социология: теория, методы, маркетинг. – Х. : 2007. – № 4. – С. 65 – 82. 6. Руденко И. «Криминальная революция» как социентальный фактор / И. Руденко // Социология: теория, методы, маркетинг. – Х. : 2008. – № 3. – С. 194 – 210. 7. Гельман В. Я. Уроки украинского / В. Я. Гельман // Полис.– 2005. – № 1. – С. 36–49. 8. Чемшит А. А. Политика национальной интеграции как фактор формирования гражданского общества в Украине / А. А. Чемшит / Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Научный журнал. Т. 17 (56). Политические науки. – Симферополь, 2004. – № 2 – С. 16 – 26.